

Cultural Indicators of the city of Yazd before and after the Islamic Revolution

Ali Askari Vaziri

Abstract

This study aims to investigate the socio-cultural indicators, especially the religious and moral indicators of Yazd in the period before and after the Islamic Revolution. Examining the related sources and document, and using the opinions of experts and elites in the cultural field of Yazd in a descriptive-analytical manner, the researcher concluded that the pattern of cultural indicators of Yazd is in the form of a large tree with roots, main stem and foliage. The root of this tree includes components such as religion, literature and artistic taste as well as the elders and scholars of this city. The stems of this tree are conventional values that are in line with the policies, philosophy, symbols and basic concepts of the cultural evolution of Yazd. The leaves and branches of the tree, which are the visible symbols and external manifestations of culture, include the behaviors, tendencies and traits of the people of Yazd.

Keywords: Culture, indicator, Yazd, revolution, Islam, cultural indicators.

بررسی شاخص‌های فرهنگی شهر یزد در دوران قبل و بعد از انقلاب اسلامی

علی عسکری‌وزیری^۱

پذیرش: ۱۳۹۹/۰۵/۱۰

دریافت: ۱۳۹۹/۰۳/۲۲

چکیده

امروزه شهر یزد به عنوان بزرگ‌ترین شهر خشتی جهان و یکی از مهم‌ترین شهرهای تاریخی جهان شناخته می‌شود. به منظور بررسی شاخص‌های فرهنگی - اجتماعی بالأخص شاخص‌های دینی و اخلاقی شهر یزد در دوران قبل و بعد از انقلاب اسلامی، محقق با فیش‌برداری از منابع مرتبط و بهره‌گیری از آراء صاحب نظران و نخبگان عرصه فرهنگی شهر یزد به شیوه توصیفی - تحلیلی و با مطالعه اسناد، مدارک و داده‌های آماری به این نتیجه دست یافته که الگوی شاخص‌های فرهنگی شهر یزد در قالب درخت تنومندی است که دارای ریشه، ساقه اصلی و شاخ و برگ‌ها است. ریشه این درخت دربر گیرنده مؤلفه‌هایی نظیر دین و مذهب، ادبیات و ذوق هنری و بزرگان و علمای این شهر است. ساقه این درخت ارزش‌های قراردادی هستند که در حکم خطّ مشی‌ها، فلسفه، نمادها و مفاهیم اساسی تطوّر فرهنگی شهر یزد است. برگ‌ها و شاخه‌های درخت که نمادهای قابل مشاهده و جلوه‌های بیرونی فرهنگ هستند، دربر گیرنده رفتارها، گرایش‌ها و صفات مردم یزد است.

واژگان کلیدی: فرهنگ، شاخص، یزد، انقلاب، اسلام، شاخص‌های فرهنگی.

مقدمه

۱- دکترای مدیریت رفتار سازمانی از مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره) قم.
ali_askari31@yahoo.com

در زمان‌های گذشته، جوامع بشری در شرایطی به سر می‌بردند که بزرگ‌ترین دغدغه آن‌ها غلبه بر محیط بود. با رشد جمعیت و پیچیده‌تر شدن ارتباطات انسانی، به مرور مشکلات اجتماعی در سطوح مختلف خودنمایی کرده و خبر از احتمال ظهور بحران‌های اجتماعی و فرهنگی داد. تدریجی و نامحسوس بودن تحولات فرهنگی باعث می‌شود تا جریان‌ات فرهنگی در جامعه هدف (شهر یزد)، از دید مسئولان و حتی صاحب‌نظران پنهان بماند، اما به کارگیری شاخص‌های دقیق از این امر جلوگیری می‌کند. با توجه به مطالب فوق، در این تحقیق سعی بر این است تا به دو سؤال زیر پاسخ داده شود:

تغییرات شاخص‌های فرهنگی یزد در دوران قبل و بعد از انقلاب چگونه است؟

الگوی شاخص‌های فرهنگی شهر یزد کدام است؟

حال، اگر فرهنگ را برآیند باورها، ارزش‌ها و الگوهای رفتاری بدانیم که بر کالبد و روح جامعه حاکم گردیده است، آنگاه، فرهنگ پایه و اساس جوامع را شکل می‌دهد و رفتار افراد در سایر ساحت‌ها بر فرهنگ مبتنی است؛ از اینجاست که در تمثیل درخت پیشرفت جوامع، ریشه این درخت همان باورهای فرهنگی است. همچنین، جهانی‌شدن بحثی چندبعدی است و بر این باور است که محیط جدیدی در سطح جهانی به وجود آمده است و همه اجزاء و اعضای نظام بین‌الملل متأثر از این محیط است. در واقع مهم‌ترین مسئله‌ای که در مواجهه با این فرآیند مطرح می‌شود، تأثیر جهانی‌شدن بر هویت‌های اجتماعی و فرهنگی افراد است. در نتیجه باید بررسی کرد که در این پارادایم، این تأثیر مثبت است یا منفی و چگونه می‌توان این تهدید را به فرصت تبدیل کرد؟

یزد امروزه به عنوان بزرگ‌ترین شهر خشتی جهان و یکی از مهم‌ترین شهرهای تاریخی جهان شناخته می‌شود. گرچه این شهر و مردم آن را به عنوان مردمی دین‌دار و علاقه‌مند به اسلام و اهل بیت علیهم‌السلام می‌شناسند و آن را شهر مساجد و گلدسته‌های متعدد می‌نامند و به حق همین است، ولی در بافت این شهر یکی از مظاهر زندگی مسالمت‌آمیز مسلمانان و اقلیت‌های دینی به چشم می‌خورد که سال‌های مدیدی بدون

کم‌ترین مشکل در کنار هم زندگی می‌کنند؛ لذا از این زاویه مطالعه مردم‌شناسی و پژوهش‌های فرهنگی در یزد از امتیاز خاصی برخوردار است.

نتیجه بررسی پیشینه تحقیق در زمینه شاخص‌های فرهنگی این است که هر چند درباره ماهیت فرهنگ، اهمیت آن، مبانی، ابعاد، شاخص‌ها، چالش‌ها، الزامات و مؤلفه‌های آن پژوهش‌هایی انجام شده، اما پژوهش در زمینه شاخص‌های فرهنگی شهر یزد از ابعاد مختلف تاریخی و فرهنگی مهم و مورد توجه است؛ از این رو، با توجه به اهمیت بحث، محقق بر آن شد تا از طریق مراجعه و فیش‌برداری از منابع مرتبط و بهره‌گیری از آراء صاحب‌نظران و نخبگان عرصه فرهنگی شهر یزد به تحقیق در این حوزه دانشی بپردازد.

روش و فرایند انجام تحقیق

روش تحقیق پایه هر علمی روش شناخت آن است و اعتبار و ارزش قوانین هر علمی به روش‌شناختی مبتنی است که در آن علم به کار می‌رود. ممکن است از «روش تحقیق» معانی متمایزی استنباط شود. در اینجا منظور از روش تحقیق یک فرآیند نظام‌مند برای یافتن پاسخ یک پرسش یا راه حل یک مسئله است (خاکی، ۱۳۹۶: ۴۷). روش‌های تحقیق را با معیارهای مختلفی دسته‌بندی می‌کنند که در ادامه به دو معیار مهم، اشاره می‌شود:

بر مبنای هدف

با توجه به این‌که هدف تحقیق حاضر بررسی شاخص‌های فرهنگی شهر یزد در دوران قبل و بعد از انقلاب است، در نتیجه این تحقیق در زمره تحقیقات کاربردی است. تحقیقات کاربردی، تحقیقاتی هستند که نظریه‌ها، قانونمندی‌ها، اصول و فنونی که در تحقیقات پایه تدوین می‌شوند را برای حل مسائل اجرایی و واقعی به کار می‌گیرد. در این تحقیقات بر روی یافتن راه‌حل مسائل فوری با ماهیت عملی متمرکز می‌شود.

بر مبنای ماهیت و روش

محقق در این تحقیق، از روش توصیفی و تحلیلی استفاده کرده است:

الف) توصیفی:

هدف محقق از انجام این نوع پژوهش، توصیف عینی و منظم خصوصیات یک موقعیت یا یک موضوع است. از این رو، پژوهشگر در این تحقیق سعی می‌کند تا نتایج عینی از زمان

و موقعیت فعلی را بیان کند.

(ب) تحلیلی:

به منظور توصیف عینی و کیفی محتوای مفاهیم به صورت نظام‌واره انجام می‌شود. در واقع قلمرو این تحقیق شامل مطالعه و بررسی متون و کتاب‌های مرتبط با عنوان تحقیق است (خاکی، ۱۳۸۷: ۵۰).

فرایند انجام تحقیق چنین است که شاخص‌های فرهنگی شهر یزد از طریق مطالعه اسناد کتابخانه‌ای نظیر اطلس فرهنگی و بومی یزد و مصاحبه با خبرگان شناسایی و استخراج می‌شود. در مرحله بعد، طبقه‌بندی شاخص‌ها در الگوی سه لایه‌ای (باور، ارزش و رفتار) انجام و سرانجام بعد از تحلیل هر کدام از شاخص‌ها در دوران قبل و بعد از انقلاب، الگوی درختی شاخص‌های فرهنگی شهر ارائه خواهد شد.

یافته‌های تحقیق

در این بخش از تحقیق تغییرات مهم‌ترین شاخص‌های فرهنگی شهر یزد در دوران قبل و بعد از انقلاب شناسایی و تحلیل می‌گردند. شاخص دانش و سوادآموزی:

مردم یزد از زمان پهلوی اول، هرچند با فقر و کمبودهایی که میراث جنگ بیگانگان بر این مرزوبوم بود، دست و پنجه نرم می‌کردند، اما نسبت به دانش و سوادآموزی اهتمام وافری داشتند؛ به گونه‌ای که حتی پیش از ایجاد مدارس جدید، مکتب‌خانه‌ها و سپس حوزه‌های علمیه، مراکز عمده تعلیم و تربیت به شمار می‌آمد؛ از این‌رو، به یزد، شهر دارالعلم گفته می‌شد. برای نمونه تعداد کل دانش‌آموزان شهر یزد در سال تحصیلی ۱۳۴۵-۴۶، ۱۹۴۲۸ نفر بوده است.

آمار کل یزد و توابع ۳۸۱۶۱ نفر بود و با توجه به سرشماری‌های همان سال، جمعیت یزد و توابع ۹۵۵۲۰ نفر بود که بدین ترتیب یک سوم جمعیت یزد، دانش‌آموز بودند؛ اما در ۱۳۵۲ آمار دانش‌آموزان در دوره دبستان ۸۶۷۱ دختر و ۱۰۷۰۸ پسر و در دوره راهنمایی ۲۵۷۲ دختر و ۴۵۷۹ پسر و در دبیرستان ۱۶۵۰ دختر و ۳۴۱۲ پسر بوده است و کادر

۱۲

سال دوم، شماره ۶
تابستان ۱۳۹۹

بررسی شاخص‌های فرهنگی شهر یزد در دوران قبل و بعد از انقلاب اسلامی

آموزشی ۱۰۲۰ نفر بودند که ۵۸۷ نفر در دبستان، ۱۴۸ نفر در راهنمایی و ۲۵۸ نفر در دبیرستان به کار اشتغال داشتند و در اواخر حکومت پهلوی در یزد به ازای هر ۲۹ نفر دانش‌آموز یک نفر کادر آموزشی وجود داشته است (عابدی اردکانی و محمدحسن میرحسینی، ۱۳۸۷: ۳۹۴-۳۹۳).

در تحلیل شاخص دانش و سوادآموزی باید خاطرنشان کرد که نرخ باسوادی طی سال‌های پس از انقلاب، سالانه رشد قابل توجهی داشته است. هم‌زمان با افزایش تعداد دانش‌آموز، تعداد آموزشگاه و تعداد کلاس نیز، البته با نرخ بالاتر، افزایش یافته که منجر به بهبود تراکم دانش‌آموز در کلاس گردیده است. طی این سال‌ها، تعداد آموزشگاه حدوداً ۲ برابر و تعداد کلاس نزدیک سه برابر رشد داشته است. آنچه طی این سال‌ها مورد توجه قرار گرفته، افزایش فضاهای آموزشی به غیر از کلاس بوده است. آمار ارائه‌شده نشان از رشد ۳/۵ برابری فضای آموزشی دارد. به عبارتی، در آموزشگاه‌ها، فضای اداری قابل توجه، آزمایشگاه، کارگاه، کتابخانه و سالن مطالعه و کارگاه کامپیوتر به منظور افزایش کیفیت آموزشی در نظر گرفته شده است که پیش از انقلاب مورد توجه نبوده و یا کمتر وجود داشته است (حسینی‌پور، ۱۳۹۷: ۵۳).

شاخص دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی

با توجه به گسترش دامنه سواد و دانش‌آموزی در مقاطع دبستان تا دبیرستان، جمعی از خیرین یزد تلاش‌ها و اقدام‌هایی را برای ایجاد دانشگاه در یزد نمودند و حاضر بودند کلیه مخارج ساخت و ساز و تجهیزات آن را به صورت مجانی در اختیار دولت وقت بگذارند، اما مسئولان آموزش عالی کشور با توجه اینکه یزد ظرفیت و قابلیت داشتن دانشگاه را ندارد، از ایجاد دانشگاه در یزد طفره می‌رفتند. آرزوی داشتن دانشگاه تا سال ۱۳۵۴ در یزد، محقق نشد. در این سال دانش‌سرای عالی یزد، وابسته به دانشگاه تربیت معلم تهران، تأسیس شد که البته دانش‌سرای عالی دختران بارها منحل گردید (استانداری یزد، ۱۳۵۱: ۱۱۱-۱۰۹).

بنا به روایت آمار، در سال تحصیلی ۱۳۵۷-۵۸ تنها ۷ مرکز آموزش عالی با ۹۲۴ نفر دانشجو در مقطع کاردانی و کارشناسی در استان فعالیت داشته‌اند. در حالی که تعداد این

مراکز در سال تحصیلی ۹۶-۱۳۹۵ به ۶۱ واحد و تعداد دانشجویان آن به ۸۱۸۲۹ نفر رسیده است که به ترتیب ۸/۷ و ۶۴ برابر افزایش یافته‌اند. در سال ۵۷ به ازای هر هزار نفر جمعیت استان، تعداد ۴/۲ نفر دانشجو وجود داشته که این نسبت در سال ۹۵ به ۹/۷۱ نفر افزایش یافته است. شایان ذکر است در طی همین سال‌ها دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری نیز در دانشگاه‌های استان دایر گردیده است. در حال حاضر دانشگاه یزد به عنوان دانشگاه مادر در استان، جزء ۲۰۰ دانشگاه برتر دنیا از نگاه مؤسسه تایمز رده‌بندی شده است و این نشان‌دهنده ظرفیت بسیار بالای شهر و استان یزد در حوزه علوم است (حسینی‌پور، ۱۳۹۷: ۵۵).

در جدول شماره یک شاخص‌های آموزش عالی یزد در طی سال‌های ۱۳۵۷ و ۱۳۹۶ مقایسه شده است.

جدول ۱: شاخص‌های آموزش عالی در استان یزد* ۱۳۵۷ و ۱۳۹۶

تعداد مراکز آموزش عالی	نسبت هیئت علمی به صد نفر دانشجو	تعداد هیئت علمی (نفر)	تعداد دانشجو به هزار نفر جمعیت	دانشجو (نفر)	سال
۷	۳/۶	۳۴	۲/۴	۹۲۴	۱۳۵۷
۶۱	۱/۹۷	۱۶۱۴	۷۱/۹	۸۱۸۲۹	۱۳۹۶
۵/۷	-۱/۵	۱۰/۴	۸/۹	۱۲/۲	درصد رشد سالیانه

* منبع: مرکز آمار ایران، سالنامه آماری استان یزد و وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

شاخص مساجد و آثار تاریخی

با وجودی که یزد آثار باستانی و مساجد زیادی داشت و طبق قانون، وزارت فرهنگ و هنر و اداره مطبوع آن در یزد عهده‌دار حفظ و مرمت آن بود، اما در این امر کوتاهی زیادی شد. زیرا بدون مطالعه و برنامه‌ریزی اکثر خیابان‌ها را در میان بافت قدیمی شهر عبور دادند و این امر خسارت زیادی به میراث فرهنگی این سرزمین وارد کرد؛ از این‌رو، با توجه به ضرورت ایجاد مؤسسات و ادارات جدید و رشد شهرنشینی در دهه‌های ۱۳۴۰ و ۱۳۵۰ بسیاری از ادارات دولتی و مدارس با ویران کردن آثار تاریخی شهر بر روی زمین آن ساخته شدند. این کار باعث ایجاد خسارت جبران‌ناپذیری بر پیکره بافت تاریخی شهر یزد شد ولی با تأکیدی که سازمان جهانی یونسکو بر حفظ میراث تاریخی هر شهر داشت، دولت متوجه

اهمیت موضوع شد و بر حفظ میراث تاریخی و فرهنگی یزد مبادرت نمود؛ در نتیجه اداره فرهنگ و هنر یزد موظف به بازسازی آثار تاریخی شهر یزد شد و در یک دهه تعدادی از آن‌ها را مرمت کرد. برای نمونه می‌توان به تکیه امیرچخماق در طی سال‌های ۵۱-۱۳۴۷، بقعه سیّد رکن‌الدین سال‌های ۴۹-۱۳۴۷، مسجد جامع کبیر یزد در سال‌های ۵۱-۱۳۴۷، مسجد ریگ سال ۱۳۴۷، مسجد شاه ابوالقاسم سال‌های ۵۰-۱۳۴۹، بقعه شیخ احمد فهادان سال‌های ۵۱-۱۳۵۰ و باغ دولت‌آباد در سال ۱۳۵۱ اشاره کرد (حسینی پور، ۱۳۹۷: ۱۲۷-۱۲۶). نکته قابل توجه، این است که جمعی از فرهنگ دوستان یزد سال‌ها پیش از اقدام دولت به احیاء و مرمت آثار تاریخی و مساجد کهن همت گماشتند. چرا که، حکومت به علت سیاست ضدّ مذهبی که داشت، در پی از بین بردن تدریجی آثار مذهبی بود. برای نمونه مسجد ملاّ اسماعیل که در دوران پهلوی تبدیل به ویرانه‌ای شده بود توسط تعدادی از متدینین یزد بازسازی و مرمت شد (عابدی اردکانی و میرحسینی، ۱۳۸۷: ۳۹۸-۲۹۷).

در حال حاضر، ثبت جهانی بافت تاریخی شهر یزد، وجود جاذبه‌های متعدّد در حوزه گردشگری فرهنگی و تاریخی، طبیعت گردی، گردشگری سلامت و همچنین قرار داشتن استان یزد در مثلث گردشگری ایران (مسیر گردشگری سه شهر شیراز، یزد و اصفهان) موجب گردیده این شهر، مقصد اول گردشگران خارجی و اروپایی باشد؛ به گونه‌ای که استقبال از این شهر تا پنج برابر افزایش یافته و همین امر گردشگری را محور توسعه استان یزد قرار داده است. علاوه بر ثبت جهانی بافت تاریخی شهر یزد، قنات زارچ، قنات حسن-آباد، باغ دولت‌آباد و باغ پهلوان‌پور از آثار ثبت شده در فهرست آثار جهانی هستند. در کنار این موارد آثار بسیاری در فهرست آثار ثبت شده ملی نیز قرار دارند. داشتن عناوینی همچون شهر بادگیرها، دارالعباده، حسینیه ایران، شهر دوچرخه‌ها، شهر شیرینی، شهر قنات، قنوت و قناعت و شهر آفتاب باعث شده گردشگران زیادی از سراسر دنیا و ایران، استان یزد را مقصد گردشگری خود قرار دهند. مجموعه این موارد، موجب گردیده است طی سال‌های پس از انقلاب اسلامی تاکنون، اقدامات مثبتی در زمینه ایجاد اماکن پذیرایی و مجتمع خدمات رفاهی بین راهی و تأسیسات اقامتی در استان صورت گیرد. تعداد اتاق و تعداد

تخت هتل‌ها و مهمانسراهای استان طی سال‌های ۵۷ تا ۹۶ به ترتیب ۵/۲ و ۵/۷ درصد رشد سالیانه داشته است؛ این در حالی است که تعداد اتاق و تخت مسافرخانه‌ها که از استاندارد لازم برخوردار نبوده‌اند، با رشد بسیار کمتر به ترتیب ۰/۸ و ۰/۱ رشد داشته‌اند. جدول‌ها و نمودارهای زیر، میزان تغییر سهم تخت‌های هتل‌ها و مسافرخانه‌ها را بین سال‌های ۵۷ و ۹۶ نشان می‌دهد.

همان‌طور که مشهود است در سال ۱۳۵۷، تنها حدود ۴۳٪ از تخت‌های اقامتی استان یزد در هتل‌ها و مهمانسراها بوده است، حال آنکه در سال ۱۳۹۶، این نسبت به بیش از ۸۲٪ رسیده است که نشان از بهبود کیفیت ارائه خدمات اقامتی به گردشگران و همچنین ارتقاء سطح نیاز و خواست گردشگران دارد. نکته دیگر اینکه تعداد آثار تاریخی ثبت شده در سال ۱۳۵۷ فقط ۴۰ مورد بوده است و اصلاً موزه‌ای هم ثبت نشده بود (حسینی پور، ۱۳۹۷: ۲۵-۲۳). در جدول شماره دو، تعداد اتاق و تخت هتل، مهمانسرا و مسافرخانه‌ها و در جدول شماره سه، تعداد موزه و آثار تاریخی به ثبت رسیده یزد، در طی سال‌های ۱۳۵۷ و ۱۳۹۶ مقایسه شده است.

جدول ۲: تعداد اتاق و تخت هتل، مهمانسرا و مسافرخانه‌های یزد: ۱۳۵۷ و ۱۳۹۶

مسافرخانه			هتل و مهمانسرا			سال
تعداد تخت	تعداد اتاق	تعداد	تعداد تخت	تعداد اتاق	تعداد	
۴۹۲	۱۹۴	۱۳	۳۷۶	۱۹۱	۹	۱۳۵۷
۷۲۸	۲۶۵	۱۹	۳۳۲۸	۱۳۹۵	۵۱	۱۳۹۶
۱	۰/۸	۰/۹۸	۵/۷	۵/۲	۴/۵	درصد رشد سالیانه

منبع: مرکز آمار ایران سالنامه آماری یزد.

جدول ۳: تعداد موزه و آثار تاریخی به ثبت رسیده یزد: ۱۳۵۷ و ۱۳۹۶

موزه	آثار تاریخی به ثبت ملی رسیده	سال
۰	۴۰	۱۳۵۷
۳۰	۱۶۲۴	۱۳۹۶
-	۱۰	درصد رشد سالیانه

شاخص کتابخانه و کتاب‌خوانی

با پولی که اعضای هیئت حامیان مسجد جامع سالیانه می‌پرداختند، عالم بزرگ آن روزها سید علی محمد وزیری، بر روی خرابه‌های مسجد جامع، کتابخانه‌ای دایر کرد. علاوه بر آن، به توصیه ایشان محمد هراتی که از متمولان آن دوران بود، مخارج مخزن و سالن مطالعه آن را که بیش از ۱/۵ میلیون ریال بود، پرداخت نمود. مرحوم وزیری ابتدا ۲۱۰۰ جلد از کتاب‌های شخصی خود را به کتابخانه مزبور اهدا کرد و سپس اوقات خود را صرف تهیه کتاب کرد تا اینکه در سال ۱۳۴۸ کتابخانه مزبور، دارای ۲۱۲۶۷ جلد کتاب چاپی و ۳۳۰۰ جلد کتاب خطی شد و در همین سال این کتابخانه به آستان قدس رضوی مشهد واگذار گردید (عابدی اردکانی و میرحسینی، ۱۳۸۷: ۴۰۰). مطلب مهم این که شخصی به نام محمد شیروانی، همه کتب خطی کتابخانه وزیری را در مجموعه‌ای پنج جلدی با عنوان «فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه وزیری یزد» جمع‌آوری کرد که در سال ۱۳۵۰ شمسی انتشار یافت (کتابخانه وزیری یزد، ۱۳۷۶). کتابداری و اطلاع‌رسانی، ش ۱).

از سال ۱۳۵۰، اداره فرهنگ و هنر یزد نسبت به احداث خانه فرهنگ، کتابخانه، تشکیل کلاس‌های تئاتر، موسیقی، خط، نقاشی، مجسمه‌سازی و عکاسی اقداماتی صورت داد. خصوصاً در امر ایجاد کتابخانه قدم‌های بلندی برداشته شد و چند نقطه شهر یزد را دارای کتابخانه کردند که معروف‌ترین آن‌ها کتابخانه شرف‌الدین علی است. با کمی تأمل در وضعیت کتابخانه‌های یزد در می‌یابیم که تا قبل از حرکت علما و بزرگان یزد در زمینه ایجاد مرکزی برای نشر علم و کتاب‌خوانی، حرکتی از ناحیه وزارت فرهنگ آن روز انجام نمی‌شد. چرا که آن‌ها از فرهنگ، فقط ظواهر غربی آن نظیر نحوه پوشش زنان و کلاه سر گذاشتن مردان را یاد گرفته بودند. در حال حاضر نسبت به سال ۱۳۵۷، تعداد کتابخانه‌های عمومی ۸ برابر شده و تعداد نشریات و مطبوعات محلی از ۳ عنوان به ۱۲۳ عنوان رسیده است (حسینی‌پور، ۱۳۹۷: ۷). چنانچه جدول شماره چهار این شاخص را به خوبی نشان داده است.

جدول ۴: تعداد کتاب و کتابخانه، چاپخانه، کانون‌های فرهنگی، مطبوعات و مدت تولید برنامه‌های محلی صدا و

سیمای یزد در طی سال‌های بین ۱۳۵۷ و ۱۳۹۶

مدت تولید برنامه‌های محلی سیمای جمهوری اسلامی (ساعت)	مدت تولید برنامه‌های محلی صدای جمهوری اسلامی (ساعت)	تعداد مطبوعات محلی	تعداد کتابخانه کانون پرورش فکری	تعداد چاپخانه	نسبت تعداد کتب کتابخانه‌های عمومی به ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کتب کتابخانه‌های عمومی (جلد)	نسبت تعداد کتابخانه عمومی به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت	تعداد کتابخانه‌های عمومی	سال
۰	۰	۲	۱	۹	۲۲/۴	۸۳۰۱۷	۳/۸	۱۴	۱۳۵۷
۱۳۸۸	۳۶۷۸	۱۳ ۹	۲۴	۱۱۲	۱۸۴	۲۰۹۴۵۰ ۴	۹/۷	۱۱۱	۱۳۹۶
-	-	۱۰	۸/۵	۶/۷	-	۸/۶	-	۵/۴۵	درصد رشد سالیانه

۱۸

سال دوم، شماره ۶
تابستان ۱۳۹۹

بررسی شاخص‌های فرهنگی شهر یزد در دوران قبل و بعد از انقلاب اسلامی

شاخص سینما و تئاتر

تا قبل از دهه ۱۳۵۰ در شهر یزد تنها سه سینما وجود داشت که عبارت بودند از: سینما سهیل؛ روبروی کوچه برخوردار؛ جنب هتل سیروس، سینما مهتاب؛ در کنار میدان باغ ملی - که در آبان ماه ۱۳۵۷ هم‌زمان با تسخیر ساواک یزد به آتش کشیده شد - و سینمایی که بعدها توسط شخصی به نام رضا صراف‌زاده در صفائیه یزد، نزدیک هتل صفائیه برای اقشار ثروتمند یزد دایر گردید (روزنامه ناصر، ۱۳۴۱، ش ۳۸۱: ۴).

نکته قابل توجه این است که علما و روحانیون یزد نسبت به سینما و ترویج بی‌بند و باری حساس بودند و ایجاد آن و دیدن فیلم را جرم می‌دانستند؛ به نحوی که اگر یک مسلمان قصد دایر کردن سینما را داشت با او به مخالفت بر می‌خواستند. به همین دلیل ابتدا غیرمسلمانان به احداث سینما اقدام کردند (روزنامه اطلاعات، ۱۳۵۰/۶/۱۷).

در اوایل دهه ۱۳۵۰ به علت اشاعه فرهنگ غربی، روحانیون، دیگر قادر به محدود کردن سینما در یزد نبودند. در نتیجه در آن زمان دو سینمای دیگر یکی در غرب و دیگری در

شرق یزد، بنا شد. در ارتباط با تئاتر باید گفت با توجه به فضای مذهبی حاکم در یزد تا قبل از دهه ۱۳۴۰، هنرهای نمایشی و اجرای تئاتر با توجه به اجتماع خانم‌های بی‌حجاب و محتوای غیردینی آن، این گونه هنرها نتوانست پیشرفتی داشته باشد؛ ولی از دهه ۱۳۴۰ که اداره فرهنگ و هنر متوکی مسائل هنری یزد شده بود، اقداماتی انجام داد که به برخی از آنها در ادامه اشاره می‌شود:

- نقالی و شعرخوانی

- برگزاری شب‌شعر

- اجرای تعدادی نمایش‌نامه در سالن‌های مختلف

- نمایش فیلم در خانه فرهنگ

- برگزاری تعدادی نمایشگاه در طی سال‌های ۴۸ تا ۵۶.

(انقلاب اسلامی به روایت اسناد ساواک، استان یزد، ۱۳۹۳: ج ۱: ۱۳۲-۱۲۸)

دهه ۱۳۵۰ را می‌توان دهه‌ای تاریخی و منحصر به فرد در تاریخ سینمای یزد دانست. در این برهه از زمان مفاهیم و ارزش‌های دینی و فرهنگی دگرگون گردید و تولیدات نیز متعاقب آن، در مسیری دیگر جریان یافت. تلاش برای فاصله گرفتن از کلیشه‌های رایج در فیلم‌سازی، زدودن نمودهایی که تعبیر به غیراخلاقی در فرهنگ اسلامی بودند و در نظر گرفتن شرایط آحاد جامعه و به‌ویژه فقر گسترده، فساد حکومتی، روشنگری توده‌ها و بهره‌گیری از سینما به‌عنوان ابزاری جهت بیان دغدغه‌های اجتماعی، سیاسی و فرهنگی از مهم‌ترین مؤلفه‌های سینما در این دهه است (رضایی، ۱۳۸۹: ۳۴-۳۲). نکته مهم اینکه در انتهای سال ۱۳۵۷ تنها تعداد ۳ سالن سینما در استان دایر بوده، اما این تعداد در سال ۱۳۹۶ به ۱۵ سالن افزایش پیدا کرده است (حسینی‌پور، ۱۳۹۷: ۴۹).

شاخص امید زندگی

امید زندگی در کنار شاخص‌های درآمد سرانه و سواد به عنوان شاخص توسعه تلفیقی می‌شود. این شاخص، در بدو تولد معرف متوسط سال‌هایی است که یک نوزاد زنده به دنیا آمده عمر خواهد کرد، به شرط اینکه احتمال مرگ او برای سال‌های آینده زندگی مانند

انسان‌های زمان حال باشد. امید زندگی را می‌توان برای هر سنی محاسبه کرد و مثلاً مشخص نمود که یک مرد ۶۵ ساله به طور متوسط چند سال دیگر عمر خواهد کرد. البته به شرط اینکه الگوی احتمال مرگ او نیز در آینده مانند انسان‌های ۶۵ سال به بالای فعلی باشد. معمولاً امید زندگی را به تفکیک زن و مرد محاسبه می‌کنند (ملک افضلی و همکاران، ۱۳۸۲: ۳۵).

بیشتر خانواده‌های یزدی، دارای فرزندان زیادی بودند و به طور متوسط می‌توان گفت که هر خانواده حداقل چهار فرزند داشت. حال اگر زنی، پسر به دنیا می‌آورد، مورد محبت همسر و اطرافیان قرار می‌گرفت، ولی اگر دختر به دنیا می‌آورد، چهره آن‌ها افروخته و ناراحت می‌شدند که چرا آن زن دختر زاییده است که ریشه در تعصبات آن روزها داشت. اصولاً نام اطفال پسر برگرفته از اسم ائمه اطهار علیهم‌السلام بود و اسامی دختران نیز برگرفته از نام مادران یا همسران ائمه، مخصوصاً حضرت زهرا سلام‌الله علیها یا یکی از القاب ایشان از قبیل صدیقه، طاهره، راضیه و مرضیه بود. اسباب بازی برای بچه‌های پسر غیر از رورواک که خراط‌ها می‌تراشیدند و مانند چوگان یا چفته به گفته یزدی‌ها رنگ می‌زدند چیز دیگری نبود؛ دختر بچه‌ها نیز جز عروسک‌هایی که مادرشان از پارچه می‌دوخت، وسیله‌ای دیگر نداشتند که بازی کنند و سرگرم شوند (گلشن، ۱۳۸۴: ۱۵۰-۱۴۱).

نکته‌ای که در اینجا قبال تأمل است، این که نرخ مرگ و میر نوزادان و زنان در سال ۱۳۴۹، ۱۹۱ در ۱۰۰۰ بوده است. یعنی از هر هزار تولد ۱۹۱ مورد فوت می‌کردند. نرخ امید زندگی نیز در ۵۸ تا ۶۰ سال بوده است (ملک‌افضلی و همکاران، ۱۳۸۲: ۳۵). جدول شماره ۵ نرخ امید زندگی مردم شهر یزد را در طی سال‌های ۱۳۵۷ و ۱۳۹۶ مقایسه کرده است.

جدول ۵: شاخص امید زندگی در شهر یزد

سال ۱۳۹۶		سال ۱۳۵۷		امید زندگی (سال)
یزد	کشور	یزد	کشور	
۷۹/۶	۷۵/۹	-	۵۵/۵	

شاخص ازدواج و طلاق

بررسی آمار و محاسبه شاخص‌هایی چون نسبت طلاق به ازدواج و یا نسبت ازدواج/ طلاق به کل جمعیت (ازدواج/ طلاق نسبی) نشان داد که این آمار طی سال‌های ۱۳۴۷ تا ۱۳۵۷ با نوساناتی روبه‌رو بوده است. این کاهش را نیز می‌توان در پرتو توجه به شرایط ملت‌های جامعه و درگیری‌ها و جدال‌های سیاسی در آن سال تفسیر کرد (پژوهشکده فرهنگ پژوهی، ۱۳۹۸: ۷۳).

نکته حائز اهمیت این که زنان و مردان یزدی در آن زمان نسبت به زندگی پای‌بندی بیشتری داشتند و با وجود انبوه مشکلات و نارسایی‌ها، فرهنگ طلاق در بین آن‌ها امری مذموم و ناپسند شمرده می‌شد. به گونه‌ای که تا چند سال پیش کمترین آمار طلاق مربوط به شهر یزد بوده است. در سال‌های ۱۳۴۷ تا ۱۳۵۷ طلاق در عرف مردم یزد بسیار زشت و ناروا بود و کمتر همسران، حاضر به طلاق می‌شدند چنان‌که بالاترین تهدید مرد به همسرش این بود که «اگر فلان‌طور نکنی یا نشود، طلاق می‌دهم» و هر زنی بود مسلماً با شوهر خود کنار می‌آمد (گلشن، ۱۳۸۴: ۱۶۳).

با توجه به مطالعاتی که محقق در این زمینه داشته است، در توجیه پایین بودن نرخ طلاق در بین یزدی‌ها باید گفت اصولاً زنان و مردان یزدی همیشه نمونه عفت، عصمت و متخصص در زندگی کردن، مقصد و دوری‌کننده از اسراف و تبذیر شناخته شده‌اند. در شهر یزد پسران باهوش، زحمت‌کش و کاسب و بیشتر تحصیل کرده بودند. همچنین دختران یزدی نمونه پاک، عفت و اهل زندگی کردن بودند؛ از این‌رو طلاق و جدایی کمتر بین آن‌ها واقع می‌شد. هرچند در سال‌های اخیر نرخ طلاق در یزد افزایش و نرخ ازدواج با روند کاهشی مواجه شده است که علت آن هم اغلب فقر، مشکلات اقتصادی یا عدم سازگاری زوجین بوده است.

شاخص تدین و دین‌داری

فردریک چاردز ریچاردز نویسنده انگلیسی در سفرنامه خود راجع به دین مردم یزد این‌گونه می‌نویسد: «احساسات و تعهدات مذهبی در شهر یزد بسیار عمیق‌تر و جدی‌تر از

دیگر شهرهای ایران است» (چارلز ریچاردز، ۱۳۹۰: ۱۲۴). بیشتر مردم یزد مسلمان و شیعه دوازده امامی هستند. همچنین گروه بزرگی از زرتشتیان ایران در یزد ساکن هستند. اقلیت کوچکی از یهودیان نیز ساکن این شهر هستند. در اطراف شهر یزد و همچنین داخل آن، زیارتگاه‌های مختلفی برای زرتشتیان به چشم می‌خورد که در هر ماه یا فصل، مراسم‌های ویژه پیروان این دین در آن‌ها برگزار می‌شود. از آن جمله می‌توان به جشن سده اشاره کرد که یکی از مراسم معروف و عمومی زرتشتیان است و هر ساله در روز دهم بهمن ماه، هم‌زمان با مناطق دیگر ایران، در یزد برگزار می‌شود.

لازم است ذکر شود تا قبل از انقلاب ۲۲ بهمن ۱۳۵۷ جمعیت یهودیان یزد ۶۰۰۰ نفر تخمین زده می‌شد که ایشان دارای چند کنیسه و قصابی مخصوص و شهرک‌ها و محله‌های یهودی‌نشین بودند. شغل اکثر مردان یهودی تجارت و هم‌چنین پیشه زنان یهودی دست‌فروشی بود. چنان که اولین بانک استان یزد و جنوب شرق کشور در زمان قاجار به دست یک تاجر یهودی ساخته شده و اکنون در محله لب خندق (میدان خان) قرار دارد. یهودیان یزد تقریباً همگی بعد از انقلاب به کشور فلسطین اشغالی مهاجرت کردند. همچنین اقلیت کوچکی از آرامنه هم در شهر یزد حضور دارند (سازمان میراث فرهنگی کشور، ۱۳۸۲: ۷۳).

شهر یزد توسط خواجه نظام الملک طوسی در قرن پنجم هجری به دارالعباده معروف شده است. در سال ۱۳۵۰ هجری شمسی محمدتقی فلسفی سخنران شهیر، به یزد لقب حسینیه ایران داد. وجود حسینیه‌های بزرگ و مجهز و همچنین سبک سینه‌زنی و نوحه‌خوانی خاص و نخل‌برداری ظهر عاشورا و برپایی روضه سیدالشهدا در طول سال دلیل این نام‌گذاری است (کاتب، ۱۳۷۵: ۲۵). به طور کلی در شهر یزد، همانند دیگر مناطق ایران، جشن‌ها و آیین‌های فرهنگی به دو قالب زیر تقسیم می‌شود:

جشن و سرورهای خصوصی و عمومی

مجموعه مراسم‌هایی که تحت تأثیر رفتارها و کنش‌های فرهنگ اسلامی و ملی انجام می‌گرفته، اعیاد ملی و مذهبی نظیر عید نوروز، عید سعید فطر، عید بزرگ غدیر خم، عید سعید مبعث و سالروز ولادت با سعادت پیامبر اسلام (ص) و ائمه اطهار (ع) به‌ویژه نیمه

شعبان؛ سالروز ولادت با سعادت منجی عالم حضرت امام مهدی موعود (عج) است که از دیرباز مورد اهتمام مردم یزد بوده است. هرچند در زمان حکومت ستمشاهی پهلوی خصوصاً در بازه زمانی ۱۳۴۷ تا ۱۳۵۷، تحت تأثیر فشارهای آن حکومت و در سایه اختناق برگزار می‌شده است. برای نمونه، آیت الله شهید صدوقی به مناسبت چهلم شهدای ۱۹ دی شهر قم، با صدور اطلاعیه‌ای در تاریخ ۱۳۵۶/۱۲/۲۹، نوروز ۱۳۵۷ را عزای عمومی اعلام کرد (سازمان میراث فرهنگی کشور، ۱۳۸۲: ۸۶). این اطلاعیه چنین شروع می‌شود:

سال نو با آه و ناله و فغان آغاز می‌شود. سال نو با اشک یتیمان پدر از دست داده آغاز می‌شود. سال نو با ناراحتی شدید مادران و پدران عزیز خود را از دست داده و غلطان در خون مشاهده نموده‌اند، شروع می‌شود. لذا مناسب است که عموم برادران مسلمان از برگزاری مراسم نوروز خودداری فرموده و به سوگ و ماتم شهیدان بنشینند (صدوقی، ۱۳۶۲: ۳۳). در ادامه باید گفت مراسم مربوط به جشن‌ها و اعیاد زرتشتیان از زمان‌های گذشته دارای جذابیت خاصی بوده است. برای نمونه، مراسم عروسی و همسرگزینی طی مراحل صورت می‌گرفته است. خواستگاری، وکیل پوسان، گواه گیران، عروس‌کشان و پاتختی از جمله این مراحل بوده است که در زمان کنونی نیز این رسومات پابرجاست.

سوگواری و عزاداری‌ها

مراسم نخل برداری که از قدیم الایام در یزد مرسوم بوده است، جذابیت خاصی داشته و یکی از آن نخل‌ها در کنار میدان امیرچخماق از زمان‌های گشته هنوز وجود دارد. در رابطه با نخل باید خاطر نشان کرد که به‌عنوان تابوت سومین امام، یعنی امام حسین (ع) شناخته شده است و توسط مردم عزادار مانند کشتی به حرکت در می‌آمده و سه دور گرد میدان می‌چرخانند و آنگاه آرام آرام به درون آشیانه خود باز می‌گردانند که البته همراه با چنین مراسمی، روضه خوانی، سینه‌زنی و عزاداری انجام می‌شده است که به‌حق می‌توان مراسم‌های ماه محرم و صفر در یزد را نقطه عطف مبارزات مردمی این شهر علیه حکومت فاسد و ظالم پهلوی دانست. به گونه‌ای که هرچند در سال ۱۳۵۷ برگزاری مجالس عزاداری سیدالشهدا منوط به کسب اجازه از شهربانی و کلانتری‌ها شده بود، ولی مردم یزد

تحت رهبری روحانیون و در رأس آن آیت‌الله شهید صدوقی، مبارزه خود را در قالب برپایی مراسم عزاداری و سوگواری حضرت امام حسین(ع) با رژیم منحوس پهلوی شروع کردند (مرکز بررسی اسناد تاریخی وزارت اطلاعات، ۱۳۷۶: ۴۶۱).

اولین تبلور و تجلی این مبارزه که در عین سادگی و صراحت رژیم را بسیار هراسان و نگران کرد، طرح شعارهای ارزشی، مذهبی و سیاسی به شکل جدید بود. در واقع مردم مبارز یزد با الهام از فرموده امام (ره) و مقتدایشان امام حسین(ع) هم صدا با سایر هم وطنان به مناسبت عاشورا به مدت یک هفته ضمن عزاداری، شب‌ها بر بالای بام‌ها رفته و با شعارهای سیاسی و بانگ الله اکبر به شکل تازه‌ای با فرهنگ پهلوی و ستمشاهی مبارزه می‌کردند (عابدی اردکانی و میرحسینی، ۱۳۸۷: ۲۱۶).

مردم شهر یزد با توجه به این‌که از پیشینه قوی فرهنگی، مذهبی و ملی برخوردار هستند، با وجود شرایط سخت و ناسازگار در سال‌های ۱۳۴۷ تا ۱۳۵۷ و منع عزاداری‌ها و سخنرانی‌های عمومی توسط رژیم ستم‌شاهی پهلوی، توانسته‌اند این دستاورد را حفظ کرده و از نسلی به نسل دیگر انتقال دهند. واضح‌ترین نمود این ارزش‌های فرهنگی را می‌توان در معماری یزدی‌ها مشاهده کرد و دلیل آن نیز این بوده که مردمان این دیار چنان درگیر مدیریت فضای طبیعی خود بوده‌اند که ذوق زیبایی‌شناسی و گرایش‌های هنری خود را عمدتاً در بناها منعکس می‌کردند. از این‌رو، این دیار و مردمان آن به دارالعباده و تدین معروف گشته‌اند. به نحوی که در حال حاضر یکی از شاخص‌های تطوّر فرهنگی آن سامان حفظ و گسترش کمی و کیفی همین پیشینه است؛ در نتیجه، عقاید مذهبی مردم یزد سبب شده بود تا مشکلات اخلاقی در این شهر به ندرت مشاهده شود.

شاخص سخت‌کوشی

یکی از شاخص‌های ارزشی و فرهنگی مردم یزد سخت‌کوشی آن‌ها است. مقام معظم رهبری در رابطه با این شاخص می‌فرماید:

«در میدان صنعت خوبید، در میدان کشاورزی هم با وجود خشکی طبیعی این منطقه و این اقلیم، خوبید. یک یزدی چشمه آبی اگر در گوشه‌ای پیدا می‌کند که ساعتی به قدر یک

سطل کوچک از آن آب می‌آید، همین آب را قدردانی می‌کند، هدایت می‌کند؛ با او یک کشتزار را، یک مزرعه را، یک باغ را به وجود می‌آورد و از برکات آن، خود و دیگران را برخوردار می‌کند. اینها خیلی قیمت دارد؛ سخت کوشی. پنجاه سال قبل من در عراق باغستان‌هایی را دیدم بین کربلا و نجف؛ همه‌ی مردم عراق - آن‌هایی که ما دیدیم - می‌دانستند اینها کار یزدی‌هاست. گفتند یزدی‌ها از ایران آمده‌اند این باغستان‌های بین کربلا و نجف را در آن منطقه‌ای که کار و تلاش خیلی معنی ندارد، انجام دادند. هرجا در سرتاسر کشور رفتند، این سخت‌کوشی خودش را نشان داده است؛ سخت‌کوشی همراه با قناعت» (بیانات در اجتماع یزدی‌ها، ۱۳۸۶/۱۰/۱۲). البته ناگفته نماند مردمان این دیار به دلیل این‌که شرایط کشاورزی در کویر مهیا نبوده، خیلی زودتر جامعه صنعتی را تجربه کرده‌اند و در صنعت نیز کوشا بوده‌اند.

وجود قنات‌هایی همچون قنات زارچ که در برهه‌های زمانی حساس و بحرانی که یزد مورد محاصره بیگانگان واقع می‌شده، آب شرب مردم یزد را تأمین می‌کرده است. قنات عزآباد در شش کیلومتری یزد، قنات آبشور، قنات آبشاهی در محله نعیم‌آباد و دیگر قنات‌ها که عمق بعضی از آن‌ها به بیش از ۹۰ متر می‌رسید و نیز وجود آب انبارهایی با ۴۰ تا ۵۰ پله مثل آب انبار امیرچخماق و آب انبار پشت مسجد جامع به نام آب انبار جنک، گویای سخت‌کوشی و همت بلند مردم یزد در چگونگی دستیابی به آب و آبادانی هستند. یکی از ابعاد بسیار وسیع و متنوع در تاریخ و فرهنگ شهر یزد، صنایع دستی و هنرهایی است که حکایت‌گر فرهنگ و تمدنی است که سالیان دراز با مرد و زن این دیار همراه شده است و نشانه‌هایی از ذوق و زیبایی، اندیشه و خلاقیت، ظرافت و دقت و در نهایت ریشه‌هایی در باورها و ارزش‌های سازندگان آن دارد (رمضان‌خانی، ۱۳۹۵: ۲۴۹). برخی از این هنرها عبارت‌اند از: ترمه بافی، دستمال بافی، زرگری، شیرینی‌پزی، بافت قالی، کاشی‌سازی که متأسفانه در زمان قبل از انقلاب به آن‌ها توجه چندانی نمی‌شد و مورد بی‌مهری مسئولان وقت قرار می‌گرفت. چنانچه اوج این بی‌توجهی را می‌توان در بازه زمانی ۱۳۴۰ تا ۱۳۵۷ مشاهده کرد؛ به این دلیل که این هنرها و فعالیت‌ها حکایت از یک عرق مذهبی و فرهنگی

داشت و رژیم ستم‌شاهی و ضد فرهنگ پهلوی خواهان شکوفایی این فرهنگ نبود. هرچند مردم دیار یزد همواره به سخت کوشی و همت بلند معروف و شهره عام و خاص بوده‌اند، ولی در دهه قبل از انقلاب، شاهد نوعی رکود در صنعت، هنر و حتی کشاورزی شهر یزد هستیم که علت اساسی آن تبدیل نه تنها استان یزد بلکه کل ایران به بازار کالاهای بنجل وارداتی غرب و عدم توجه به زیرساخت‌های اقتصادی خودکفا در کشور بوده است. در آن زمان دستگاه حاکم در تبدیل ۸۰۰ هزار کشاورز ایران به خرده مالکان بی زمین، وارد کردن کالاهای غربی به ایران با اصلاحات ارضی و سایر سیاست‌های اقتصادی غربی در کشور و همچنین تبدیل ایران از کشور صادرکننده گندم به یکی از بزرگ‌ترین وارد کننده‌های گندم در جهان، از هیچ تلاشی دریغ نکرد. همچنین امروزه گرچه شهر یزد به صنعتی بودن و شهر صنعتی معروف است، اما باید بدانیم که در زمان قبل از انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ فقط کارخانه یزدیاب (سهامی عام) در سال ۱۳۳۵ در شهر تاریخی یزد در زمینی به مساحت ۱۲۰ هزار مترمربع برای ایجاد کارخانه ریسندگی، بافندگی، چاپ و تکمیل انواع پارچه‌های پنبه‌ای تأسیس گردیده بود و دیگر خبری از صنایع بزرگی نظیر فولاد آلیاژی و کاشی، سرامیک نبود.

شاخص اعتماد و اطمینان

مردم شهر یزد از گذشته‌های دور، اطمینان و اعتماد دیگران را در روابط اجتماعی و اقتصادی با درستکاری، امانت‌داری، خوش‌قولی و انجام تعهدات جلب کرده‌اند. آن‌ها باور داشتند که اساس هر نوع داد و ستد، اعتماد و اطمینان است؛ زیرا اعتماد و اطمینان باعث آرامش و پذیرش بیش‌تر و سرعت، سهولت و وسعت مبادلات، معاملات و مراودات می‌شود. به همین دلیل، اعتمادسازی و اطمینان‌بخشی را مصالح اصلی زندگی و کسب و کار می‌دانستند و در استفاده از این مصالح ارزنده و سازنده بسیار جدی و پایبند بودند. شاید تجربه بسیاری از مردم در برخورد و معامله کردن با یزدی‌ها گواه این نکته باشد که یزدی به طور ناخودآگاه مورد اعتماد دیگران قرار می‌گیرد. اعتماد و اطمینان حاصل استمرار رفتار درست است که باعث نوعی امتیاز و برتری می‌شود. گرچه اغلب یزدی‌ها و به‌ویژه

کاسب کاران و مدیران سعی دارند اعتماد و اطمینان به یزدی حفظ شود، اما بعضی از یزدی‌ها و کسانی که قدر و ارزش «اعتماد و اطمینان و اعتبار» را درک نکرده اند با نادیده گرفتن یا نا آگاهی از عوامل و عناصری که باعث اطمینان بخشی و اعتمادسازی می‌شوند، نگرانی‌هایی را به وجود آورده و جایگاه و منزلت یزدی در ذهن مخاطبان را تحت تأثیر قرار داده‌اند. قابل اطمینان بودن در کسب و کار و کاسب‌کاری یزدی یک مزیت ویژه و مؤثر به شمار می‌رود (جوادیان‌زاده، ۱۳۹۴).

این وصف در بازه زمانی ۱۳۵۷-۱۳۴۷ در مردم شهر یزد باعث توجه بسیاری از علما و بزرگان دین مثل حضرت امام راحل انقلاب به این شهر شد به گونه‌ای که به شهید محراب آیت‌الله صدوقی مأموریت دادند تا علم مبارزه بر رژیم ستم‌شاهی را در این شهر برافراشته سازد و علیه ظلم و بیداد دستگاه ظالم پهلوی قیام نماید.

در نتیجه، شهر یزد به خاطر سابقه درخشان و خوش نامی که از خود داشت به عنوان یکی از کانون‌ها و پایگاه‌های مبارزه و انقلاب اسلامی شناخته شد و به تبع آن اعتماد بسیاری از سرمایه‌گذاران را به خود جلب نمود.

خوش نامی و مورد اعتماد بودن نسبی یزدی‌ها در ایران را می‌توان نشان از وجود یک پتانسیل فرهنگی قابل توجه در یزد دانست که در صورت بازشناسی و پالایش قادر خواهد بود تا به عنوان یکی از پایه‌های تحقق توسعه پایدار و اقتصاد درون‌زا و تاب‌آور در کشور به حساب آید. به بیان دیگر، قابل اعتماد بودن و حسن شهرت یزدی‌ها به درستکاری، بنیان و زمینه خوبی برای برنامه‌ریزی فرهنگی، توسعه صنعت مالی، اقتصادی و گسترش نهادهای مالی مختلف در یزد است.

الگوی شاخص‌های تطور فرهنگی شهر یزد

الگوی شاخص‌های تطور فرهنگی شهر یزد در بازه زمانی ۱۳۴۷-۱۳۵۷ می‌تواند در قالب درختی ترسیم شود که دارای ریشه، ساقه اصلی و شاخ و برگ‌ها است. ریشه این درخت دربر گیرنده مؤلفه‌هایی نظیر دین و مذهب، ادبیات و ذوق هنری و بزرگان و علمای این شهر است. ساقه این درخت ارزش‌های قراردادی هستند که در حکم خط‌مشی‌ها،

فلسفه، نهادها و مفاهیم اساسی تطوّر فرهنگی شهر یزد است. برگ‌ها و شاخه‌های درخت که نمادهای قابل مشاهده و جلوه‌های بیرونی فرهنگ هستند، دربر گیرنده رفتارها، گرایش‌ها و صفات مردم یزد است.

با توجه به شکل بالا، شاخص‌های به دست آمده از قسمت‌های قبل را می‌توان چنین دسته‌بندی کرد:

ریشه‌های تطوّر فرهنگی در یزد عبارت‌اند از:

- تدین و دین‌داری مردم دارالعباده

- انقلابی‌گری و مبارزه مردم یزد

- مساجد و آثار تاریخی شهر بادگیرها

ساقه‌های تطوّر فرهنگی در یزد عبارت‌اند از:

- اهتمام به دانش و سوادآموزی

- سرانه کتاب و کتاب‌خوانی

- اقبال مردم به سینما و تئاتر

- رویکرد و توجه مردم به رسانه‌های دیداری و شنیداری

- اقبال نسل جوان و فرهیخته به دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی

برگ‌های درخت تطوّر فرهنگی شهر یزد عبارت‌اند از:

- نرخ امید زندگی

- نرخ ازدواج و طلاق

- میزان مصرف و قناعت

- سخت‌کوشی و پرکاری

- صبر و بردباری در برابر مشکلات

- اعتماد و خوش‌نامی

نتیجه‌گیری

در یک نگاه کلی، شهر یزد قبل از انقلاب در برخی از شاخص‌ها خوب بروز و ظهور داشته، اما در برخی دیگر از شاخص‌ها دچار ضعف و نارسایی‌هایی بوده است؛ مثلاً در شاخص‌های ریشه‌ای و مبنایی رشد یزد مطلوب بوده است و یا در شاخص‌های مرتبط با ارزش‌ها و یا ساقه‌ای مثل نرخ ازدواج رشد مطلوبی داشته و آمار طلاق نیز در پایین‌ترین سطح خود قرار داشته است، اما در زمینه نرخ امید زندگی با رشد منفی همراه بوده است. مردم یزد همواره سخت‌کوش و پرکار بوده و تا جایی که توانسته‌اند قناعت را در زندگی خود به عنوان یک ارزش حفظ کرده و در برابر نامالایمات و مشکلات اقلیمی با صبر و بردباری رفتار کرده‌اند. توجه این مردم، به رسانه‌ها، سینما و تئاتر در آن دوران ضعیف بوده و اقبال چندانی به این امور نداشته‌اند که علت اصلی را می‌توان در مغایرت داشتن مفاهیم و محتوای آن‌ها با ارزش‌ها و فرهنگ اصیل اسلامی دانست. در مورد اقبال مردم یزد خصوصاً جوانان نسبت به دانش و مراکز آموزش عالی، گرچه ابتدا منفی بوده، ولی به مرور زمان با اقبال خوبی مواجه شده است.

با توجه به این‌که شهر یزد، یک شهر جهانی، توریستی و مهد ادیان و مذاهبی همچون اسلام و زرتشت است، از این جهت یکی از محوری‌ترین مباحث آن، ایجاد پیوست فرهنگی هوشمندانه، توأم با حفظ بافت سنتی، تاریخی و اسلامی شهر یزد است. همچنین در پیشرفت شهر یزد باید به حوزه‌های آموزشی، فرهنگی، ورزشی، اجتماعی و مذهبی توجه بیشتری شود؛ زیرا تعالی شهر، محصول کار تربیتی، بصیرتی و معرفتی در حوزه فرهنگی و آموزشی است.

منابع و مآخذ

- استانداری یزد (۱۳۵۱). **سیمای یزد در نخستین دهه انقلاب سفید**. یزد: نشریات ادواری.
- مرکز بررسی اسناد تاریخی (۱۳۹۳). **اسناد تاریخی انقلاب اسلامی به روایت اسناد ساواک: استان یزد**، ج ۱، تهران.
- اسناد تاریخی (۱۳۴۱/۱۲/۵). **روزنامه ناصر**، ۱۴ (۳۸۱).
- افشار، ایرج (۱۳۷۱). **یزدنامه**، تهران: نشر فرهنگ ایران‌زمین.
- آشوری، داریوش (۱۳۸۹). **تعریف و مفهوم فرهنگ**، تهران: نشر آگه.
- بشیریه، حسین (۱۳۸۸). **جامعه‌شناسی سیاسی**، چاپ هفدهم، تهران: نشر نی.
- پاپلی یزدی، محمدحسین (۱۳۸۸). **شازده حمام**، ج ۱ و ۲، مشهد: انتشارات پاپلی.
- پژوهشکده فرهنگ‌پژوهی با همکاری دانشگاه علامه طباطبایی تهران (۱۳۹۸). **مسائل حوزه خانواده**، گزارش توصیفی اول: «ازدواج و طلاق».
- تنهایی، ابوالحسن و خرمی شمسی، حسین (۱۳۸۸). «بررسی رابطه جامعه‌شناختی باورهای دینی و سبک زندگی براساس نظریه و روش گافمن، مطالعه موردی کرمانشاه»، **پژوهش اجتماعی**، شماره ۱: ۱۹-۴۱.
- جوادیان‌زاده، مجید (۱۳۹۵). **یزد در تراز گفتگو: گفتگویی با هشت اندیشمند یزدی-تبار**، تهران: انتشارات آرتاکوا.
- _____ (۱۳۹۴). **سه ویژگی شاخص یزدی‌ها چیست؟ گفت‌وگو با خبرنگار خبرگزاری دانشجویان ایران (ایسنا)**، کد خبر: ۹۴۰۸۳۰۱۸۲۲۱.
- چارلز ریچاردز فردریک (۱۳۹۰). **یک مسافرت ایرانی** (ترجمه: مهین‌دخت صبا)، چاپ سوم، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.

- حسینی پور، سیدمجتبی (۱۳۹۷). «افق پیشرفت: گزارش دستاوردهای چهل سالگی انقلاب اسلامی در استان یزد»، فصلنامه سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان یزد، ش ۳-۴.
- دفتر سنجش فرهنگی (۱۳۸۶). شاخص‌های فرهنگ عمومی، تهران: دبیرخانه شورای فرهنگ عمومی.
- رجب‌زاده، احمد (۱۳۷۵). «درآمدی بر مفهوم فرهنگ عمومی»، فصلنامه فرهنگ عمومی، ش ۷.
- رضایی، احسان (۱۳۸۹). تاریخچه ممیزی سینما در ایران/ فیلم، کاغذ، قیچی، مجله ۲۴، همشهری، سینما و تلویزیون، ویکی پدیا، سینمای ایران، ش ۵۵.
- رمضان‌خانی، صدیقه (۱۳۹۵). فرهنگ عامه مردم شهر یزد، تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- سازگار، پروین (۱۳۷۷). نگاهی به جامعه‌شناسی با تأکید بر فرهنگ، تهران: انتشارات کویر.
- پژوهشگاه سازمان میراث فرهنگی کشور (۱۳۸۲). سیمای میراث فرهنگی یزد، تهران: انتشارات و تولیدات فرهنگی.
- صدوقی، محمد (۱۳۶۲). مجموعه اطلاعیه‌ها و اعلامیه‌ها، تهران: وزارت ارشاد اسلامی.
- خاکی، غلامرضا (۱۳۹۶). روش تحقیق در مدیریت، ج ۵، تهران: انتشارات فوژان.
- عابدی اردکانی، محمد و میرحسینی، محمدحسن (۱۳۸۷). انقلاب اسلامی در یزد، ج ۱ و ۲، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- عباسی‌شوازی، محمد جلال و عسکری‌ندوشن، عباس (۱۳۸۷). «آرمان‌گرایی در توسعه و نگرش‌های مرتبط با خانواده در ایران»، نامه علوم اجتماعی، ۱۶ (۳۴): ۷۲-۴۹.
- علی‌احمدی، علیرضا و همکاران (۱۳۸۸). شناخت فرهنگ، فرهنگ سازمانی و مدیریت بر آن، تهران: تولید دانش.
- فتحی‌آشتیانی، علی و عظیمی‌آشتیانی، هادی (۱۳۸۸). شیوه‌های تغییر رفتار، تهران: مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی.
- فکوهی، ناصر (۱۳۹۱). مبانی انسان‌شناسی، تهران: نشر نی.
- کاتب، احمدبن‌حسین‌بن‌علی (۱۳۷۵). تاریخ جدید یزد، تهران: فرهنگ ایران‌زمین.
- کتابخانه وزیری یزد (۱۳۷۶). کتابداری و اطلاع‌رسانی، ش ۱.
- گلشن، جلال و کاظمینی، میزرا محمد (۱۳۸۴). یزد دیروز: آداب و سنن و رخدادهای ۱۳۰۴-۱۳۸۴، قم: صحیفه خرد.

۳۲

سال دوم، شماره ۶
تابستان ۱۳۹۹

بررسی شاخص‌های فرهنگی شهر یزد در دوران قبل و بعد از انقلاب اسلامی

- مرکز بررسی اسناد تاریخی وزارت اطلاعات (۱۳۷۶). یاران امام به روایت اسناد ساواک، شهید آیت‌الله صدوقی، تهران: وزارت اطلاعات.
- مسرت، حسین (۱۳۸۸). پژوهش در حوزه تاریخ و فرهنگ یزد، یزد و یزدی‌ها، ش ۱.
- محمد، کاظم؛ ملک‌افضلی، حسین و نه‌پتیمان، وارثکس (۱۳۸۲). روش‌های آماری و شاخص‌های بهداشتی، ج ۱، تهران: انتشارات چهر.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی